

УДК 811.161.2:005.57

Т. В. Мелкумова

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИХ ФУНКЦІЙ МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Мелкумова Т. В. Стан дослідження комунікативно-прагматичних функцій мовних одиниць.

Попри актуальність дослідження прагматичних аспектів мовлення комунікативно-прагматичним функціям мовлення та мовленнєвих одиниць приділено небагато уваги. У статті з'ясовується стан дослідження комунікативно-прагматичних функцій мовних одиниць. Виявлено три основні підходи до класифікації прагматичних (комунікативно-прагматичних) функцій у сучасному мовознавстві. Зв'язок комунікативного аспекту досліджень мови з прагматичними розвідками сприяє поглибленню знань про мовні можливості при спілкуванні партнерів.

Ключові слова: комунікативно-прагматична функція мовлення, мовленнєвий акт, мовленнєва ситуація, мовна одиниця, комунікативна лінгвістика, прагматика.

Мелкумова Т. В. Состояние исследования коммуникативно-прагматических функций языковых единиц.

Несмотря на актуальность исследования прагматических аспектов речи коммуникативно-прагматическим функциям речи и речевых единиц уделено немного внимания. В статье выясняется состояние исследования коммуникативно-прагматических функций языковых единиц. Выявлено три основных подхода к классификации прагматических (коммуникативно-прагматических) функций в современном языкознании. Связь коммуникативного аспекта исследований языка с прагматическими исследованиями способствует углублению знаний о языковых возможностях при общении партнеров.

Ключевые слова: коммуникативно-прагматическая функция речи, речевой акт, речевая ситуация, языковая единица, коммуникативная лингвистика, прагматика.

Melkumova T. V. Research survey of pragmatic and communicative functions in language units.

Despite the importance of the pragmatic aspect studying still little attention is paid to communicative pragmatic functions of speech and speech units. This article deals with the present day researching of pragmatic communicative functions and language units. Modern linguistics distinguishes three main approaches of classifying pragmatic (communicative pragmatic) functions. Investigating both communicative aspects of the language and pragmatic studying develops our knowledge about speaker's language capabilities.

Communicative and pragmatic investigating actually focuses on both communicative and pragmatic components of speech events. These elements enhance information about the opportunities of transferring communicatively significant meanings in the process of speaking. Unlike pragmalinguistics methods communicative and pragmatic approach gives the first priority to communicative units and puts them in the focus of studying.

Communicative and pragmatic research gives a lift to better understanding of communication itself. Language is considered to be a special sort of activity aimed to various information exchange which is used to achieve non-verbal and communication targets of social life and interpersonal interaction. Pragmatic and communicative language studying applies the terms and definitions of communicative linguistics and pragmatics.

Communicative and pragmatic function is one of the most important concepts in linguistic pragmatics. Observing its definition reveals the absence of unanimity of scientists' views. Nowadays there are three main approaches in its interpretation such as communicative linguistic and linguistic pragmatic. We stick to a common linguistic interpretation of pragmatic communicative functions as a means to influence the behavior and consciousness of people in the process of communication. On assumption of already mentioned facts all pragmatic functions of speech contribute to the realization of communicative and pragmatic intentions in texts. There is a certain interconnection between the pragmatic purpose of expressions and communicative pragmatic functions.

Key words: communicative pragmatic functions of speech, speech unit, speech event, language unit, communicative linguistics, pragmatics.

Сучасні мовознавчі дослідження приділяють увагу як власне комунікативним, так і прагматичним компонентам мовленнєвих явищ (Ф. Бацевич, Н. Гуйванюк), сприяють поглибленню знань про мовні можливості в передачі комунікативно значущих смислів при спілкуванні партнерів (Н. Формановська). Як зазначає І. Бідіна, з розвитком комунікативно-прагматичного підходу до тексту утвердився вихід за межі традиційного структурно-мовного підходу до рівневої організації певного об'єкта.

На відміну від прагмалінгвістичного комунікативно-прагматичний підхід надає більшого значення комунікативним

одиницям, у центрі уваги опиняються одиниці спілкування [10, с. 66–67]. Неподільний зв'язок комунікативного аспекту досліджень мови з розвідками в царині прагматики підтверджує, на думку А. Маслової, те, що аналіз комунікативної ситуації та мети (інтенції), задля якої відбувається спілкування, належить до компетенції прагмалінгвістики [7, с. 15].

Комунікативно-прагматичні дослідження сприяють розумінню спілкування. Зацікавленість теоретичним осмисленням функційних особливостей текстів, відсутність спільного погляду на таксономію комунікативно-прагматичних функцій, єдиної позиції щодо їхньої класифікації, недостатній рівень розробки проблеми посилення впливовості тексту зумовлюють актуальність наукової розвідки.

Мову розглядають як діяльність з обміну різноплановою інформацією для досягнення позакомунікативних і комунікативних завдань, для забезпечення соціального життя людей, їхньої взаємодії в суспільстві [10, с. 7]. А. Маслова переконана, що спілкування потрібно аналізувати в межах прагматичного підходу до комунікації [7, с. 13]. Г. Колшанський наголошує, що саме комунікативний аспект мови, орієнтований на досягнення кінцевої мети – ефекту мовної комунікації, – може бути названий прагматикою мови як її інтегральна характеристика у плані взаємодії комунікантів у процесі спілкування [4, с. 4]. Ототожнення комунікативної та прагматичної характеристик тексту, розташування їх на одному рівні характеризує концепцію О. Шахнаровича, який запропонував психолінгвістичне тлумачення глибинної структури тексту, що складається щонайменше з двох планів: комунікативного та когнітивного. Передній план утворює прагматичний компонент тексту, другий – його семантичний компонент.

Іншої думки дотримується Н. Формановська, яка розрізняє комунікативний і прагматичний текстові аспекти: комунікативний стосується спілкування загалом, прагматичний пов'язаний із мовцем, його адресатом (у їхніх статусних і рольових планах), із ситуацією спілкування, вибором і контекстом використання відповідних

одиниць, із соціальними дозволами та табу на певні мовленнєві дії тощо [10, с. 66].

Комунікативно-прагматичні розвідки охоплюють модальність висловлювання (М. Липатова), зокрема імпліцитну (А. Федосєєва). Я. Пінегіна виявила комунікативно-прагматичні функції парцельованих конструкцій у сучасних медіа-текстах. Т. Ломтєва дослідила комунікативно-прагматичну роль нестандартної лексики в текстах художнього стилю. О. Пантелєєва розробила комунікативно-прагматичну класифікацію вставних і вставлених компонентів синтаксичної структури речення. І. Соколова з'ясувала прагматико-комунікативні характеристики повторів у текстах-анонсах. Об'єктом комунікативно-прагматичного аналізу є також комунікативно-прагматичні норми тексту (О. Анісімова), комунікативно-прагматична структура тексту (І. Бідіна, Н. Гапотченко), комунікативно-прагматичний потенціал реклам (Є. Пелі), приказок і прислів'їв (А. Константінова), комунікативно-прагматичні завдання тексту (Н. Лиса).

У комунікативно-прагматичних дослідженнях мови активізувалася термінологія комунікативної лінгвістики й прагматики (Ф. Бацевич), зокрема комунікативна сила, інтра- і посткомунікативна сила (О. Почепцов); комунікативно-прагматичний код, вербальний і невербальний (В. Заботкіна); комунікативно-прагматичний контекст (Е. Азнаурова); комунікативно-прагматичне поле, комунікативно-прагматичний простір (І. Сусов) [9, с. 80–81, с. 86]; комунікативно-прагматична ситуація (Е. Азнаурова, А. Загнітко); комунікативно-прагматична структура (І. Сусов); мовленнєвий акт (Н. Аругюнова, О. Ахманова, Ф. Бацевич, М.Зарицький, І. Сусов та ін.) тощо.

Одним із важливих понять лінгвопрагматики є комунікативно-прагматична функція (М. Градова, Т. Ломтєва, Н. Перфільєва, Я. Пінегіна, О. Стародумова, Ю. Діттман й ін.). Аналіз мовознавчої літератури виявив паралельне послуговування науковцями термінами «прагматична функція» і «комунікативно-прагматична функція» [12, с. 158], що свідчить про їхню ідентичність. Дефініція

«комунікативно-прагматична функція» наголошує на первинності й важливості комунікативної функції: «Усі функції працюють на комунікацію, і в цьому сенсі комунікативну функцію якоюсь мірою можна вважати провідною» [6, с. 21–22]. Напевне, тому навколо комунікативної та прагматичної функцій так багато дискусій: М. Скаб ототожнює поняття комунікативна й прагматична функції; М. Кочерган вважає прагматичну функцію різновидом комунікативної; Є. Максименко виокремлює прагматичну функцію як частину комунікативної. Звертає на себе увагу й те, що в низці досліджень терміни «комунікативний» і «прагматичний» є синонімічними [9, с. 80]. Л. Кисельова вважає синонімами прагматичну, емоційно-впливову та емоційно-регулятивну функції [3, с. 42].

Попри актуальність дослідження прагматичних аспектів мовлення певну увагу приділено саме комунікативно-прагматичним функціям мовлення та мовленнєвих одиниць, зокрема лексичних одиниць (В. Заботкіна, Т. Ломтева); метатексту (Н. Перфільєва); морфологічних одиниць – часток (І. Алексєєва, О. Стародумова); функціям звертань (Л. Корновенко); інтонації (Н. Перфільєва, О. Стародумова) і т. ін.

Відтак, науковці неоднотайні при витлумаченні прагматичної функції. На сучасному етапі можна виокремити три основні підходи щодо її кваліфікації. Ще в 1937 р. Б. Маліновскі писав: «Якщо найбільш давньою та фундаментальною функцією мовлення є прагматична – спрямовувати, контролювати та співвідносити діяльність людей між собою, то досліджувати мовлення можна лише в контексті ситуації» [13, с. 172]. Про важливість прагматичної функції свідчить І. Сусов: висловлювання для простоти можна виразити формулою «речення плюс прагматична функція, задана йому мовцем» [9, с. 75]. Функційність є якістю, без якої мовленнєва одиниця не може бути самою собою, стверджує Н. Слюсарєва.

М. Кочерган диференціює прагматичну функцію з-поміж інших мовних функцій – комунікативної, фатичної, емотивної, експресивної,

волюнтативної, естетичної, метамовної та ін. [6, с. 20–22]. Прагматичну функцію мови виокремлює і Л. Кисельова [3, с. 98–105], вважаючи, що вона «є не тільки призначенням мовних засобів для здійснення емоційного мислення, але й цілеспрямованістю на регуляцію поведінки» [3, с. 42]. Таку позицію поділяє і С. Сасіна. На її думку, прагматична функція передбачає цілеспрямований вплив мовного знака на адресата. І. Арнольд і С. Сасіна звертають увагу на зв'язок прагматичної та стилістичної функцій. Ототожнюють ці функції В. Богданов і В. Герасимов. Л. Костич визнає різновидом прагматичної функції стилістичну, тобто співвіднесеність мовного знака з окремим стилем, різновидом узаємодії суб'єктів, у якому використовуються певні знаки [5, с. 38]. Н. Перфільєва називає різновидом прагматичної функції актуалізаційну, Ю. Степанов – фатичну, коли мовці говорять, аби підтримати акт спілкування [8, с. 342].

О. Стародумова зазначає, що комунікативно-прагматична функція відображає ставлення мовця до змісту висловлювання, до адресата; реалізації комунікативно-прагматичної функції сприяють засоби всіх мовних рівнів. Подібне визначення прагматичної функції репрезентує М. Кочерган: прагматична функція мови вказує на ставлення мовця до висловленого. Н. Перфільєва комунікативно-прагматичну функцію вбачає в тому, що мовець, вибудовуючи свою комунікативну стратегію, заздалегідь планує та реалізує у процесі мовленнєвої діяльності певні прийоми, спрямовані на досягнення комунікативної мети. Є. Фірсова дотримується думки, що прагматична функція мови передбачає вплив на співрозмовника через повідомлення інформації. За такого сприйняття прагматичної функції мову розглядають як засіб впливу на поведінку та свідомість людей у процесі спілкування, мовленнєвий вплив, інтеракцію.

Н. Лиса наголошує, що прагматична функція – це ще й вивчення вербального керування поведінкою людини, моделювання соціальної й індивідуальної поведінки людей за допомогою мови тощо. На переконання дослідниці, прагматична функція є родовим поняттям

для таких мовних функцій, як: спонукальна, емотивно-оцінна, експресивна, фатична й ін. Спільним у поглядах Л. Кисельової, Е. Азнаурової, С. Сасіної, Н. Лисої, Є. Фірсової й інших мовознавців є розуміння прагматичної функції як функції впливу. Прагматична функція є узагальненим поняттям для низки інших функцій, реалізація текстами яких впливає на поведінку та свідомість адресата.

Прагматичну функцію реалізують мовні одиниці всіх рівнів. На думку Ю. Степанова, її виконують мовні знаки будь-якої довжини та будови [8, с. 342]. В. Дем'янков зазначає, що різновиди прагматичних функцій залежать здебільшого від прагматичної інформації про мовця й адресата, указують на інформаційний статус членів предикації в межах більш широкого комунікативного оточення, у якому вони містяться; є прагматичними завдання й результатами (ефектами) висловлювання в абстракції від реального мовця та слухача; містять чинники, що впливають на вибір мовцем одного виразу, а не іншого. Окрім поданих характеристик, В. Дем'янков називає такі властивості прагматичних функцій: а) рефлексивність (мовець повинен формулювати своє повідомлення так, аби адресат міг виокремити прагматичну функцію, мету висловлювання); б) об'єктивність (доступність будь-якому адресату, який володіє мовою та перебуває у здоровому глузді); в) обов'язковість (усім висловлюванням, окрім висловлювань задля обману та маніпуляції, притаманна прагматична функція), г) відокремленість від фрастичного змісту [2].

Прагматичну функцію висловлювання трактують як ефект, вплив, який створює мовленнєве повідомлення на адресата. Так, висловлювання може мати декларативне (сповіщальне), директивне (спрямувальне), імперативне (наказове), репрезентативне (зображальне) та інші значення [5, с. 38]. В. Грицина виокремлює сім комунікативно-прагматичних функцій інфраструктури (звертання, вставні й уставлені одиниці, слова автора при прямій мові) публіцистичних текстів: адресація, авторизація, розширення інформації, суб'єктивно-модальна, оцінна, структурно-композиційна і довідково-інформаційна функції.

Також на текстовому рівні прагматичні функції досліджують на матеріалі, наприклад, рекламних (В. Прищепа) і поетичних текстів (І. Бідіна). Отже, лінгвісти, що працюють у царині прагматики, підкреслюють здатність мовлення, яке реалізує прагматичні функції, впливати на поведінку та свідомість адресата.

Відповідно до іншого прагмалінгвістичного визначення прагматична функція ототожнюється з мовленнєвим актом. У дослідженнях початку 70-х рр. ХХ ст. прагматичною функцією називався «акт спілкування, спрямований від індивіда до інших індивідів і до суспільства загалом, установлення мовцем свого ставлення до дійсності» [8, с. 342]. Поняття «прагматичний» і «мовленнєвоактовий» Л. Рижова вважає синонімами. За визначенням В. Дем'янкова, мовленнєвий акт – це функція зміни стану, що переводить один контекст використання мовлення в інший [1, с. 233]. Мовленнєвий акт – основна мінімальна прагматична одиниця спілкування [10, с. 68].

Досить часто термін «прагматичний» уживають як рівнозначний з «іллокутивним» [2; 9, с. 80; 310, с. 94], як наслідок, іллокутивну функцію подекуди співвідносять із поняттям «мовленнєвий акт». Оскільки іллокутивній функції надається перевага при характеристиці певного мовленнєвого акту, то будь-яка класифікація мовленнєвих актів є класифікацією типів іллокутивних функцій [9, с. 117]. Ці й інші витлумачення свідчать про те, що мовленнєвий акт, власне, лише його іллокутивний компонент, і прагматична функція – одне й те саме комунікативно-прагматичне явище. Підсумовуючи досвід західних функціоналістів, В. Дем'янков виокремлює прагматичні функції нагадування, питання, твердження, повтору, указівки тощо. Окрім них, є ще прагматичні суперфункції: згода, доказ і підтвердження, уступка, виправлення, незгода й опротестування, критика й заперечення [2]. Згідно з другою прагмалінгвістичною позицією прагматична функція дорівнює іллокутивній складовій мовленнєвого акту.

Третій підхід до розуміння прагматичної функції демонструють дослідники, що розв'язують проблему актуального членування речення

(А. Загнітко). Так, С. Дік, описуючи найважливіші принципи функційної граматики, зазначає, зокрема, що вона повинна формуватися із застосуванням функційних і реляційних понять трьох різновидів: а) семантична функція відображає неоднакові ролі парципantів, тобто позначуваних членами речення учасників описуваної ситуації (наприклад, агенс, пацієнс, реципієнт і т. ін.); б) синтаксична функція – різні способи опису однієї події (наприклад, суб'єкт і об'єкт); в) прагматична функція – ситуативно зумовлене членування інформації, яку передає висловлювання (тема – рема). Дослідник переконаний, що прагматична функція вказує на залежність висловлювання від різних позамовних чинників. С. Дік виокремлює такі різновиди прагматичної функції: тема, код, топік, фокус [11, с. 313–338]. Подібне розуміння прагматичної функції відображає ситуативно зумовлене членування інформації у висловлюванні.

Отже, нами виокремлено три підходи до класифікації прагматичних (комунікативно-прагматичних) функцій: комунікативнолінгвістичний і два лінгвопрагматичні. Ми пристаємо до поширеного в лінгвістичній царині тлумачення комунікативно-прагматичних функцій як засобів впливу на поведінку та свідомість людей у процесі спілкування. Загалом усі прагматичні функції мовлення сприяють реалізації прагматичної настанови текстів і комунікативної інтенції. Між прагматичною метою висловлювання та притаманними йому комунікативно-прагматичними функціями можна встановити кореляцію. Дослідження комунікативно-прагматичних функцій є перспективним напрямком сучасного наукового пошуку.

Література

1. Демьянков В. З. «Теория речевых актов» в контексте современной зарубежной лингвистической литературы (Обзор направлений) / В. З. Демьянков // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 223–234.
2. Демьянков В. З. Функционализм в зарубежной лингвистике конца 20 века [Электронный ресурс] / В. З. Демьянков. – Режим доступа : <http://www.infolex.ru/Func.htm>.

3. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия : [монография] / Л. А. Киселева. – Л. : ЛГУ, 1978. – 160 с.
4. Колшанский Г. В. Прагматика языка / Г. В. Колшанский // Лингвистика и методика в высшей школе : сб. научн. тр. – М. : Просвещение, 1980. – С. 3–8.
5. Костич Л. М. Основні засади функційної граматики : [навчальний посібник] / Л. М. Костич. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – 79 с.
6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ «Академія», 2002. – 368 с.
7. Маслова А. Ю. Введение в прагмалингвистику : [учебное пособие] / А. Ю. Маслова. – [2-е изд.]. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 152 с.
8. Степанов Ю. С. Семиотическая структура языка: (Три функции и три формальных аппарата языка) / Ю. С. Степанов // Известия Академии наук СССР. Серия ЛиЯ. – 1973. – Т. 32. – Вып. 4. – С. 340–355.
9. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика : [монография] / И. П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.
10. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика : [монография] / Н. И. Формановская. – М. : Икар, 2007. – 480 с.
11. Dik S.C. The theory of functional grammar / S. C. Dik ; Ed. by Kees Hengeveld. – Berlin : New York : Mouton de Gruyter, 1997. – 514 p.
12. Dittmann J. Konstitutionsprobleme und Prinzipien einer kommunikativen Grammatik / J. Dittman // Dialogforschung. – Düsseldorf : Schwann, 1981. – S. 135–177.
13. Malinowski B. Review of M. M. Lewis 1936 / B. Malinowski // Nature. – 1937. – V. 140. – P. 172–173.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2016 р.